

Залюбівська О. Б.,
*старший викладач кафедри філософії та гуманітарних наук Вінницького
національного технічного університету*

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ДИСТАНЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ РИТОРИКИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

На основі результатів аналізу теоретичних джерел та власного педагогічного досвіду авторка статті обґрунтовує доцільність та ефективність аудиторно-дистанційного навчання риторики: використання дистанційних методів збільшує обсяг мисленнєво-мовленнєвої діяльності студентів і її якість, впливає на формування риторично і професійно значущих якостей майбутніх викладачів; у дистанційному форматі риторика може так само, як і в традиційному, реалізувати свою основну функцію – формувати здатність особистості існувати в діалозі.

Постановка проблеми.

Актуальним завданням підготовки фахівців в українських вищих навчальних закладах (далі – ВНЗ) є впровадження дистанційного навчання (далі – ДН). Воно відповідає цілям, що їх ставить перед освітою суспільство: формування фахівця, який уміє працювати з інформацією, приймати самостійні обґрунтовані рішення. Це визнають українські педагоги. Зокрема, С. Сисоєва зазначає, що ДН є «найбільш адекватною відповіддю на той виклик, який сьогодні робить нам швидкозмінне інформаційне суспільство» [1, с. 79].

При цьому питання про нові дидактичні завдання залишається дискусійним. З одного боку, «освіта, у тому числі вища, традиційно є однією з найбільш консервативних систем, ... традиційна дидактика все ще практично ігнорує існування інформаційних технологій» [2, с. 13–14]. З іншого боку, не можна відмовити в правоті педагогам, які побоюються, що ІТ-технології здатні уніфікувати людей, нівелювати їхню самість, збіднюючи мову і мовлення. І все ж, на наше переконання, ігнорувати сучасні інформаційні технології в освіті неправильно. Інформатизація суспільства, світу – це та реальність, яку педагогам слід навчитися розумно й ефективно використовувати.

Особливо актуальною проблема ДН постає у сфері гуманітарних дисциплін, де традиційно вважається, що Слово має передаватися від людини до людини безпосередньо: особистісно, емоційно, натхненно. Риторика, спрямована на розвиток творчої особистості, здатної ефективно володіти думкою і словом – в дистанційному форматі для багатьох виглядає абсолютно неприродно. Переконані, це неправильний погляд на гуманітарні дисципліни взагалі і на риторику зокрема.

Метою статті є дослідження ролі і місця ДН риторики у формуванні риторичної культури майбутніх викладачів технічних університетів.

Аналіз досліджень і публікацій.

У нашій розробці дистанційних методів навчання риторики ми спираємося на дидактичні дослідження принципів, методів, ефективності застосування ДН таких російських і українських учених, як А. Андреев, А. Аханян, М. Карпенко, В. Кухаренко, А. Рибалко, П. Стефаненко, С. Сисоева, А. Хуторський та ін. Особливу увагу звертаємо на положення Е. Полат [3] про те, що дистанційні форми навчання відповідають, за правильної їх організації, основним принципам гуманістичної педагогіки.

У створенні моделі, яка поєднує дистанційне й аудиторне навчання риторики, ми спиралися на дослідження загальної та педагогічної риторики таких російських і українських учених: Н. Безменова, Н. Голуб, Н. Іпполітова, Т. Ладиженська, Л. Мацько, А. Михальська, Г. Сагач, Є. Юніна та ін. Слід зазначити, що проблема застосування дистанційних технологій у викладанні риторики у ВНЗ малодосліджена. Зокрема, у Н. Голуб знаходимо лише тези про необхідність застосування інформаційних технологій у викладанні риторики «враховуючи головні напрямки державної політики щодо розвитку вищої освіти» [4, с. 32], про перспективність дистанційного навчання риторики у форматі самостійної роботи студентів [4, с. 23–24].

Виклад основного матеріалу.

Крім того, що застосування ДН визначається вимогами інформаційного суспільства, його доцільність у формуванні риторичної культури майбутніх ви-

кладачів технічних університетів ми обґрунтовуємо 3 факторами. По-перше, професійною спрямованістю магістрантів та аспірантів технічного університету, для багатьох з яких комп'ютер та інформаційно-комунікаційні системи є головним інструментом і об'єктом реалізації професійної науково-інженерної діяльності, тому віртуальне навчальне середовище для них близьке. По-друге, у ДН знімається проблема обмеженої кількості годин, що відводяться на аудиторне навчання і реалізацію великого обсягу самостійної роботи. По-третє, не треба забувати про те, що магістранти й аспіранти це вже дипломовані фахівці (бакалаври, магістри), багато з яких працюють паралельно з навчанням; це дорослі люди, багато з яких вже створили сім'ї; це молоді вчені, які беруть активну участь у наукових конференціях. Тому можливість участі у формах дистанційного навчання дозволяє їм не «відставати» в навчанні від інших при необхідності пропускати аудиторні заняття. ДН створює комфортні умови навчання, а саме це є сутністю гуманізації освіти. Отож, в повній мірі реалізується така якість ДН, як гнучкість і адаптивність навчального процесу до потреб і можливостей студентів, екстериторіальність, асинхронний режим взаємодії учасників навчального процесу [5, с. 191–192].

У курсі риторики ми використовуємо ДН як допоміжну форму навчання для поглиблення риторичних знань, вдосконалення умінь текстотворення і дискусійного спілкування, риторичного аналізу. Основне положення, на якому ми формуємо використання ДН в межах стаціонарного навчання, – це концептуальний, логічний і змістовий зв'язок аудиторного і віртуального навчального простору, що складають органічну педагогічну цілісність. Наприклад, у таких форматах: «Починаємо в аудиторії – продовжуємо в дистанційному форматі»; «Виголошуємо промови в аудиторії – аналізуємо їх в мережі»; «Проводимо гру в мережі – обговорюємо в аудиторії»; «Лекції – в аудиторії, колоквіум-тестування – дистанційний».

Багаторічний досвід викладання риторики магістрантам Вінницького національного технічного університету (далі – ВНТУ) дає нам певне право говорити про власну навчально-методичну концепцію цієї дисципліни. Ми виділяе-

мо такі дидактичні принципи, що відображають ідеї гуманістичної педагогіки, особливості підготовки магістрантів та аспірантів в технічному університеті та специфіку викладання риторики: мовної активності студентів в усіх видах риторичної діяльності; активності та інтерактивності (співпраці викладача зі студентами, студентів між собою); індивідуальної освітньої траєкторії; опори на самостійну роботу; рефлексії навчальної риторичної діяльності; взаємоповаги та відкритості; змагальності та емоційного комфорту.

Ми згодні з думкою [1; 6], що принципи ДН кардинально не відрізняються від принципів традиційного навчання, постає лише необхідність доповнити й деталізувати їх відповідно до специфіки ДН [1, с. 81]. Дослідження принципів власне ДН (діяльності, формування дружнього середовища, інтерактивності, відкритості комунікативного простору та ін. [7; 8]) показує, що вони не тільки не суперечать принципам навчання риторики, але сприяють її засвоєнню, стимулюють мисленнево-мовленнєву практику.

Основоположним принципом викладання риторики є мисленнево-мовленнєва активність, адже формування риторичної культури неможливе поза процесом мовлення. Тому аудиторне колективне навчання є основною формою навчання риторики. ДН риторики визначаємо, насамперед, як інтенсивну, цілеспрямовану, творчо змістовну, рефлексивну, контрольовану і оцінювану (у певній кількості випадків) мисленнево-мовленнєву діяльність магістрантів та аспірантів.

Загальновизнаними особливостями ДН є гнучкість, модульність, паралельність, охоплення, спілкування через мережі зв'язку один з одним і з науково-педагогічними працівниками; технологічність, нова роль науково-педагогічного працівника тощо. Важливим вважаємо міркування С. Сисоевої щодо особливостей ДН: «...дійсно новими специфічними саме для дистанційної форми навчання є: зміна функцій викладача, зміна статусу того, хто навчається, використання нових інформаційних технологій... Головним в організації ДН є конструювання педагогічної взаємодії викладача й учня в контексті сучасної філософії освіти, парадигми особистісно зорієнтованого навчання» [1, с. 80].

Наш досвід підтверджує положення знаного українського педагога. По-перше, необхідною умовою застосування ДН є наявність у суб'єктів навчання: внутрішньої пізнавальної мотивації навчання; спрямованості на досягнення поставленої мети; прагнення до власного розвитку, самовдосконалення; здатності до рефлексії, бажання спілкуватися. Дослідження мотиваційно-ціннісних та рефлексивних установок магістрантів та аспірантів засвідчує наявність цієї умови для запровадження ДН риторики в технічному університеті. Саме вона спричиняє «перетворення» тих, кого навчають, у тих, хто навчається. По-друге, у ДН риторики магістранти – майбутні педагоги вищої технічної школи – усвідомлюють нову роль викладача-партнера. Тут викладач є одним з учасників навчальної логосфери, він більш фаховий, більш досвідчений, але рівноправний, при цьому щирий і активний учасник. Лише за такої умови можна сподіватись на продуктивну риторичну активність магістрантів у ДН, на те, що вони сприйматимуть пропоновані види риторичної діяльності як справжню життєву, а не лише штучно створену навчальну реальність.

Відповідно до цього, ми використовуємо таку систему ДН риторики: *самонавчання* магістрантів із забезпеченням їх навчально-методичними матеріалами; *колективне активне й інтерактивне навчання-практика* (форум, дискусія, навчання в малих групах співробітництва, дидактична гра «Суд присяжних», конкурс промов, риторичний аналіз тексту); *тестовий контроль*.

Платформа організації й управління навчанням *eLearning Server 4G*, що використовується в системі ДН у ВНТУ, надала можливість створення навчального порталу для студентів, де кожен мав свій особистий кабінет, у якому заплановано доступ до навчальних матеріалів, тестів, навчання, комунікацій [<http://hypermethod.ru/product>]. Можливості програми *eAuthor CBT* було використано для створення й розміщення в Інтернет-мережі навчально-методичних засобів навчання в курсі «Основи риторики»: навчальної програми курсу; конспекту лекцій; системи вправ для риторичного самовдосконалення; хрестоматії промов видатних ораторів і промов магістрантів попередніх років навчання;

фото- та відеоматеріалів, психологічних тестів для самостійного визначання якостей, необхідних для виконання риторичної діяльності тощо.

Розглянемо деякі з застосовуваних методів ДН риторики.

Форум – важлива форма і метод навчального спілкування викладача і студентів в ДН риторики. Така мисленнєво-мовленнєва активність є основною і в межах аудиторного навчання, але там вона суворо обмежена в часі. Форум магістрантів «виникає» стихійно або організовано. Після виголошеної магістрантом промови, з'являється необхідність обговорення її риторичної цінності, особливо, коли промова дійсно варта обговорення. Обсяг аудиторних годин не дозволяє виходити за межі риторичного аналізу, а в слухачів виникає цілком природне бажання висловити свою думку з пропонованої теми, особливо в тих, хто має відмінну від оратора позицію, бачення. Тому таке обговорення переноситься у віртуальний простір: в межах конкурсу промов магістранти, крім оцінки, мають можливість спілкування з автором і між собою на тему промови. Це «стихійний» форум. Крім цього, в курсі «Основи риторики» ми пропонуємо тематичні форуми з проблем риторичної культури суспільства (за вибором магістрантів, аспірантів). Наприклад: «О трибуно! Скільки дурнів сходило з тебе переможцями» (О. Довженко); «Не можна бути красномовним оратором, не маючи пристрасного прагнення до добра і справедливості» (Ж.-Е. Ренан) та ін. До висловлювань учасників форуму в межах обговорення висуваються чіткі вимоги. Кожен учасник повинен подати ключове повідомлення: цілісне, структуроване, завершене, продуктивне, позиційне (тобто таке, де є ідея, а не просто фраза на рівні «згоден – не згоден»), максимально коротке (0,5–0,8 тис. знаків). Також учасник може формулювати короткі коректні репліки на повідомлення інших учасників. Ми бачимо тут важливу педагогічну місію – виховувати риторично грамотного, критично мислячого учасника Інтернет-середовища. Адже в Інтернеті, на жаль, тоннами накопичується анонімне й авторське мовне сміття, що не має риторичної цінності ані за змістом, ані за формою. Також участь у форумах на подібні теми є важливим чинником формування мотиваційно-ціннісного компоненту риторичної культури майбутніх викладачів.

У процесі такого дистанційного спілкування учасники навчального процесу повинні засвоїти сутність кооперативного спілкування, заснованого на взаємоповазі та толерантності, що виключає конфронтацію. На відміну від дискусії чи, наприклад, гри «Суд присяжних», які виявляють наявність різних позицій і вимагають їх захисту, для форуму ми пропонуємо іншу мету: знайти «точки дотику», створити спільне бачення вирішення проблеми, спродукувати загальну, компромісну ідею. Виховна мета форуму – навчити учасників чути один одного, розуміти, що всі ми різні, але для загального розвитку повинні шукати спільні рішення. На наш погляд, це надзвичайно актуальна, суспільно важлива мета сучасної вищої школи. І саме гуманітарні дисципліни, особливо риторика, і особливо в технічному ВНЗ, повинна виховувати в сучасного молодого покоління вміння та бажання жити в діалозі.

Слід зауважити, що форум і дискусія в дистанційному форматі має свої відмінні переваги від аудиторних. По-перше, вони, як і інші дистанційні методи, забезпечують кожному студенту власну траєкторію навчання, можливість «паузи в часі» для того, щоб адаптуватися до нового середовища. Такої можливості через брак часу на аудиторних заняттях часто не буває, і багато студентів просто не проявляють активності через «непопадання в швидкість» заняття, в той час як участь у такій навчальній діяльності є основою формування критичного мислення. Згодні з Е. Полат, що дистанційна дискусія може бути більш сприятливим психологічним середовищем для навчання та спілкування. У процесі спілкування у віртуальному середовищі авторитети ніби стираються. Студенту значно легше ставити запитання, оскільки він не побоюється негайної негативної реакції [3, с. 91, с. 116].

Основне творче завдання в курсі риторики – створення переконувальної промови на обрану тему. У межах ДН ми організуємо загальний *конкурс промов*, мета якого – розвинути вміння текстотворення, аналітичного читання, риторичного аналізу учасників навчання. Магістранти всього курсу виставляють на сторінці «Конкурс промов» власні твори. Кожному магістрантові пропонується переглянути всі виступи і вибрати три з них для більш уважного читання,

оцінки та обговорення (для риторичного аналізу та оцінки промов ми розробили детальну схему аналізу та оцінки риторичного тексту). Для отримання остаточного результату конкурсу всі бали, віддані за кожну промову, підсумовуються, визначаються автори-переможці, перемога перетворюється на бали в журналі успішності.

Слід зазначити, що стосовно промови як основного творчого завдання дидактичний принцип ідентифікації результатів в ДН «спрацьовує» краще, ніж в аудиторії. В аудиторії промову слухає тільки одна навчальна група, читає її лише викладач. В умовах ДН створюється ситуація відкритого доступу всіх учасників до створених ними текстів, вони читають твори один одного, аналізують їх, дискутують. За такої умови, як показує наша практика, вони більш відповідально підходять до власної риторичної творчості, в першу чергу, дотримуючись вимоги авторської самостійності.

На нашу думку, не всі продукти риторичної діяльності магістрантів, аспірантів повинні перевірятися викладачем, оскільки таким чином буде формуватися здебільшого зовнішня мотивація на отримання оцінки, а не внутрішня навчально-пізнавальна мотивація. У розробленій технології формування риторичної культури активна риторична діяльність майбутніх викладачів технічних університетів обумовлюється не тільки вимогами викладача, навчальним процесом, але головне, риторичною взаємодією всіх учасників навчальної логосфери, що дозволяє визначити таку організацію риторичного навчання як синергійну.

Електронний курс риторики містить також модуль контрольно-вимірювальних матеріалів (тестів). Розроблена система тестів з риторики складається із 125 завдань з варіантами відповідей за розділами: історія риторики, теорія риторики, риторична практика. Можливості програми надають можливість проводити контрольне тестування в дистанційному форматі. Принагідно зазначимо, що одним із важливих принципів ДН є принцип ідентифікації знань, що передбачає унеможливлення фальсифікацій результатів навчання. В організації тестування ми вирішуємо проблему таким чином: упродовж семестру дос-

туп до тестів є закритим. Модератор Центру дистанційної освіти ВНТУ відкриває його лише на 1 годину у визначений період, магістранти самі встановлюють найбільш зручний для всіх день і час доступу до тестування. Для виконання тестів було створено часові обмеження: 1 хвилина – на одне тестове завдання з історії та теорії, 2 хвилини – з розділу риторичної практики. За 1 годину магістрант мав можливість двох спроб виконання 20-ти тестових завдань, які отримував у спосіб випадкової автоматичної вибірки із загальної кількості тестів. Таким чином унеможливлено ситуацію, коли один магістрант міг пройти тестування за себе й за когось іншого. Порівняльний аналізу результатів контрольного тестування, проведеного в аудиторії та дистанційно, засвідчував збіг показників успішності.

Висновки.

Ефективність аудиторно-дистанційного навчання з переважанням активних та інтерактивних методів є значно вищою за суто аудиторне навчання. Використання дистанційних методів збагачує процес навчання риторики; значно збільшує обсяг мисленнєво-мовленнєвої діяльності студентів; підвищує її якість за рахунок особливості дистанційної взаємодії – відкритості, відповідальності за риторичну діяльність; впливає на формування риторично і педагогічно значущих якостей майбутніх викладачів (мовленнєву продуктивність; рефлексивність; толерантність; здатність до співпраці). У дистанційному форматі риторика також може реалізувати свою основну функцію – формувати здатність особистості існувати в діалозі. Функцію, яка забезпечує важливе заміщення в структурі особистості майбутнього викладача технічного університету: техноцентричної спрямованості інженера на гуманістичну спрямованість педагога.

Список використаної літератури

1. Сисоєва С. О. Проблеми дистанційного навчання : педагогічний аспект / С. О. Сисоєва // Неперервна професійна освіта : теорія і практика : [науково-методичний журнал]. – 2003. – Випуск 3–4. – С. 78–87.

2. Карпенко М. П. Телеобучение / М. П. Карпенко. – М. : СГА, 2008. – 800 с.

3. Педагогические технологии дистанционного обучения : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. С. Полат, М. В. Моисеева, А. Е. Петров и др. ; под ред. Е. С. Полат. – М. : Издательский центр «Академия», 2006. – 400 с.

4. Голуб Н. Б. Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.02 / Н. Б. Голуб. – К., 2009. – 36 с.

5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

6. Рибалко О. В. Дидактичні засади структурування змісту дистанційного навчання майбутніх інженерів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. В. Рибалко. – К., 2004. – 33 с.

7. Андреев А. А. Дидактические основы дистанционного обучения / А. А. Андреев. – М. : РАО, 1999. – 120 с.

8. Хуторской А. В. Научно-практические предпосылки дистанционной педагогики / А. В. Хуторской // Открытое образование. – 2001. – № 2. – С. 30–35.